

Meesters onder het mes

Een film over de restauratie van vier schilderijen uit Roemenië

De restauratie van de vier schilderijen uit het museum te Boekarest is niet slechts vastgelegd op de gebruikelijke wijze (restauratierapporten, fotodocumentatie, wetenschappelijke publicatie) maar ook op film. Documentaires over de restauratie van kunstwerken zijn in Nederland maar zelden op de televisie te zien. Toch is de restauratieproblematiek de aandacht van een breed publiek meer dan waard en de vele interessante en actuele aspecten van het Roemenië-project maakten dit een bijzonder aantrekkelijk onderwerp voor een televisie-documentaire. Met dat gezamenlijk besef was de kiem gelegd voor de documentaire *Meesters onder het mes*, die werd samengesteld en geregisseerd door Jeroen Visser en die wordt uitgezonden op 23 februari, door AVRO-televisie. De film zal ook regelmatig worden vertoond tijdens de tentoonstelling van de vier schilderijen in het Rijksmuseum. Het Stimuleringsfonds Culturele Omroepproducties, de Ministeries van wvc en Buitenlandse Zaken, het Co-productiefonds Binnenlandse Omroep en AVRO-televisie verleenden financiële steun.

Visser, die eerder met restauratrice Anne van Grevenstein had samengewerkt voor een film over de restauratie van de schuttersstukken van Frans Hals, maakte zijn eerste opnamen toen de vier schilderijen in Nederland aan een grondige inspectie werden onderworpen. Ze roken toen nog naar brand en waren bedekt met roet en as. Daarna volgde hij de restauraties afzonderlijk, zodat het verschil

Masters under the Knife

A film about the restoration of four paintings from Romania

The restoration of the four paintings from the museum in Bucharest has been recorded not only in the usual way (restoration reports, photographic documentation, scientific publications), but also on film. Documentaries about the restoration of works of art are rarely shown on television in the Netherlands. Yet the problems involved in restoration more than merit the attention of a wide audience and the many interesting and topical aspects of the Romania project make this an exceptionally attractive subject for a television documentary. With that general realisation the seed was sown for the documentary *Masters under the Knife*, which was compiled and directed by Jeroen Visser and which will be shown on 23 February by AVRO television. There will also be regular showings of the film during the exhibition of the four paintings in the Rijksmuseum. Financial support was provided by the Stimuleringsfonds Culturele Omroepproducties, the Ministries of Welfare, Health and Cultural Affairs and Foreign Affairs, the Co-productiefonds Binnenlandse Omroep and AVRO television.

Visser, who had earlier worked with the restorer Anne van Grevenstein on a film about the restoration of the militia pieces by Frans Hals, made his first shots as the four paintings were being subjected to a thorough inspection in the Netherlands. At that point they still smelt of fire and were covered with soot and ash. Visser then followed each of

in problematiek en aanpak duidelijk wordt. Bij de Van Hemessens is te zien hoe de beschadigingen onder het tijdelijk beschermende papier vandaan komen; splinters van kogels en granaten worden aangetroffen. Nauwkeurig volgt de camera het schoonmaken, de techniek van het opvullen van de gaten met balsahout en siliconenrubber en het retoucheren.

Bij *Esther voor Haman*, uit het atelier van Rembrandt, krijgt vooral het onderzoek naar de opbouw van de verflaag aandacht. Röntgenfoto's tonen dat onder de voorstelling een oudere schildering, wellicht van Rembrandt zelf, schuilgaat. De film laat vervolgens zien hoe verfmonsters worden genomen, die in de laboratoria van DSM geanalyseerd worden. De resultaten van de analyse worden toegelicht en onderworpen aan een experiment dat, met gebruikmaking van geavanceerde video- en computertechniek, tot een hypothetische reconstructie van de nu verborgen schildering moet leiden.

Het natuurwetenschappelijk en kunsthistorisch onderzoek rondom het paneeltje van Van Eyck komt in *Vissers* documentaire uitvoerig aan bod. Een veelheid aan optische onderzoeksmethoden (infraroodreflectogram, röntgenfoto, infraroodopname, ultravioletopname, strijklitopname) is te zien en het vergelijkend onderzoek naar de ondertekening in Van Eycks schilderijen wordt uiteengezet. Ook het dendrochronologisch onderzoek in Hamburg wordt in de film getoond. Uiteraard is het kunsthistorisch handwerk niet vergeten. Zo wordt de kijker onder andere betrokken bij het pedigree-onderzoek aan de hand van de etiketten en opschriften op de achterzijde van het paneeltje.

De restauratie van het – overigens niet beschadigde – schilderij behelsde vooral schoonmaak en retouche; dit minutieuze werk is van nabij gevolgd.

Bij de totstandkoming van de film heeft Visser uiteraard nauw samengewerkt met de medewerkers van het Restauratie Atelier Limburg en het restauratie-atelier Schilderijen van het Rijksmuseum. Maar ook anderen, zoals prof. dr. H.W. van Os, prof. dr. E. van de Wetering en dr. P. Klein verleenden hun medewerking. Zo is een uitzonderlijk

the restorations individually, so as to make clear the differences in the problems and approach.

In the Van Hemessens it can be seen how the damage under the temporary protective paper came about: splinters from bullets and shells were found. The camera closely follows the cleaning, the technique of filling up the holes with balsa-wood and silicone rubber and the retouching.

In *Esther Before Haman* from Rembrandt's studio attention is focused mainly on the examination of the structure of the paint layer. X-radiographs showed that an earlier painting, perhaps by Rembrandt himself, was hidden under the present composition. The film then shows how paint samples were taken, which were analysed in the laboratories of DSM. The results of the analyses are explained and subjected to an experiment which, with the aid of advanced video and computer technology, was intended to produce a hypothetical reconstruction of the painting that is now hidden.

The scientific and art-historical research

filmisch document ontstaan dat, voor niet-specialisten een uniek inzicht biedt in de hedendaagse restauratietechniek en -problematiek. Op het moment van schrijven moet het treffend slot nog gefilmd worden: de confrontatie van de Roemeense conservator met de gerestaureerde schilderijen.

Meesters onder het mes.

De restauratie van vier schilderijen uit Roemenië.

AVRO-televisie, 23 februari 1991.

Samenstelling: Jeroen Visser.

around the small panel by Van Eyck is extensively covered in Visser's documentary, where a multiplicity of optical examination methods (infrared reflectograms, X-radiograph, infrared photograph, ultraviolet photograph, photograph taken in raking light) are to be seen and the comparative study of the underdrawing in Van Eyck's paintings is explained. The dendrochronological examination in Hamburg is also shown in the film. And of course the art-historical spadework is not forgotten, the viewer being involved, for example, in the pedigree research by means of the labels and inscriptions on the reverse of the panel. The restoration of the painting, which was not damaged, comprised mainly cleaning and retouching, minute work which is closely followed.

In making the film Visser naturally worked in very close collaboration with the staff of the Restauratie Atelier Limburg and the restoration studio of the Rijksmuseum. But cooperation was also forthcoming from others, such as Professor H. W. van Os, Professor E. van de Wetering and Dr. P. Klein. The result is an outstanding film document which offers non-specialists a unique insight into contemporary restoration techniques and problems. At the moment of writing, the moving end of the story still has to be filmed: the confrontation of the Romanian curator with the restored paintings.

Masters under the knife.

The restoration of four paintings from Romania.

AVRO television, 23 February 1991.

Compiled by Jeroen Visser.